

KINGA DREWNIOWSKA

ORCID: 0000-0003-1676-8017

Uniwersytet Wrocławski

GŁOSA DO UCHWAŁY NACZELNEGO SĄDU ADMINISTRACYJNEGO Z DNIA 2 GRUDNIA 2019 ROKU, SYGN. II OPS 1/19

Abstrakt: Komentowana uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 grudnia 2019 roku dotyczy niezwykle istotnego zagadnienia, jakim jest transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice wpisane są osoby tej samej płci. Kwestia ta budzi wiele kontrowersji, a także problemów natury faktycznej i prawnej. Wynika to z faktu, że polski porządek prawny nie dopuszcza małżeństw homoseksualnych, jak również jakichkolwiek innych form instytucjonalnych związków jednopłciowych, co powoduje z kolei odmowę dokonania transkrypcji zagranicznych aktów urodzenia dzieci par jednopłciowych przez polskie urzędy stanu cywilnego oraz sądy administracyjne. Odmowa taka rodzi poważne skutki dla małoletnich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, którzy nie mogą uzyskać polskich dokumentów tożsamości (dowodu osobistego, paszportu), a także numeru PESEL, co prowadzi w konsekwencji do szeregu naruszeń ich praw obywatelskich. Głosowane orzeczenie Naczelnego Sądu Administracyjnego, niedopuszczające transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice widnieją osoby tej samej płci, poddane jest krytyce ze względu na sprzeczność tego orzeczenia z krajowym porządkiem prawnym Rzeczypospolitej Polskiej, jak również wiążącym Polskę prawem międzynarodowym.

Słowa kluczowe: transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia, rejestr stanu cywilnego, klauzula porządku publicznego, stosunki transgraniczne, związki homoseksualne

TEZA

Przepis art. 104 ust. 5 i art. 107 pkt 3 ustawy z dnia 28 listopada 2014 roku Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2014 r. poz. 1741 ze zm.) w związku z art. 7 ustawy z dnia 4 lutego 2011 roku Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792) nie dopuszcza transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice wpisane są osoby tej samej płci.

WSTĘP

Analizowana uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 grudnia 2019 roku dotyczy niezwykle istotnej kwestii, jaką jest transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia dziecka do polskiego porządku prawnego i trudności z nią związane w przypadku wpisania osób tej samej płci jako rodziców dziecka w zagranicznym akcie urodzenia. W ostatnich latach coraz częściej dochodzi bowiem do sytuacji, w których polscy obywatele przez dłuższy czas mieszkający poza granicami kraju i żyjący w uznanych za granicą związkach jedнопłciowych (małżeństwach lub związkach partnerskich), decydują się na powrót do kraju, gdzie napotykają na istotne przeszkody natury prawnej dotyczące statusu prawnego ich dzieci. Wynika to z faktu odmowy transkrypcji zagranicznych aktów urodzenia małoletnich polskich obywateli przez kierowników urzędów stanu cywilnego, którzy powołują się na ochronę porządku publicznego Rzeczypospolitej Polskiej. Analizowana uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego wydana w składzie siedmiu sędziów budzi istotne wątpliwości i kontrowersje wobec niepełnej analizy złożonego zagadnienia prawnego. Wymaga to zatem szczegółowego omówienia, co uczynione zostało w niniejszej glosie do wyroku.

STAN FAKTYCZNY

Dla prawidłowego przeanalizowania spornych zagadnień prawnych występujących w uchwale Naczelnego Sądu Administracyjnego w pierwszej kolejności należy przybliżyć zaistniały w sprawie stan faktyczny. W marcu 2016 roku skarżąca zwróciła się do Kierownika Urzędu Stanu Cywilnego w P. o przeniesienie aktu urodzenia jej syna do rejestru stanu cywilnego w drodze transkrypcji. W dokumencie jako matkę dziecka wpisano wnioskodawczynię, natomiast jako drugiego rodzica — inną kobietę, również obywatelkę Rzeczypospolitej Polskiej. Wraz z wnioskiem o dokonanie transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia skarżąca wniosła o jego uzupełnienie w zakresie miejsca i daty urodzenia drugiego rodzica dziecka, albowiem danych tych nie zawierał pierwotny akt urodzenia chłopca. W kwietniu 2016 roku kierownik USC odmówił przeniesienia do polskiego rejestru stanu cywilnego w drodze transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia syna skarżącej, wskazując, że dokonanie transkrypcji aktu urodzenia, w którym jako rodzice figurują dwie kobiety, byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Powołał się przy tym na ustawę z dnia 25 lutego 1964 roku — Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹ oraz

¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku — Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.); dalej: k.r.o.

ustawę z dnia 28 listopada 2014 roku — Prawo o aktach stanu cywilnego². Od decyzji organu I instancji wniesiono odwołanie, jednak na mocy decyzji z maja 2016 roku właściwy miejscowo wojewoda utrzymał w mocy decyzję kierownika urzędu stanu cywilnego. W uzasadnieniu decyzji wskazał, że zgodnie z polskim porządkiem prawnym za matkę dziecka uznaje się kobietę, która dziecko urodziła, a niezależnie od sposobu ustalenia ojcostwa ojcem dziecka jest zawsze mężczyzna, przy czym żaden z przepisów polskiego porządku prawnego nie daje możliwości umieszczenia w polskim akcie urodzenia obok danych matki, danych drugiej kobiety jako drugiego rodzica dziecka. Ponadto organ odwoławczy wskazał na przepis art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³, zgodnie z którym małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina oraz rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej, co stanowiło kluczowy argument na rzecz uznania, że wpisanie do polskiego aktu urodzenia dwóch kobiet jako rodziców dziecka byłoby w sposób oczywisty niezgodne z obowiązującym w Polsce porządkiem prawnym.

Na decyzję wojewody skarżąca wniosła skargę do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie, który ją oddalił. W uzasadnieniu wyroku sąd I instancji wskazał, że zgodnie z art. 104 ust. 1 i ust. 2 p.a.s.c. transkrypcja zagranicznego aktu stanu cywilnego polega na przeniesieniu treści danego aktu do polskiego rejestru stanu cywilnego bez jakiegokolwiek ingerencji w treść transkrybowanego aktu, co oznacza, iż treść obu aktów (zagranicznego i transkrybowanego) musi być identyczna pod względem formy oraz mocy dowodowej. Sąd podzielił przy tym w całej rozciągłości stanowisko wyrażone w zaskarżonej decyzji, że wpisanie do polskich ksiąg stanu cywilnego treści zagranicznego aktu urodzenia, w którym jako rodzice widnieją dwie kobiety (a szerzej: dwie osoby tej samej płci), narusza podstawowe zasady polskiego porządku prawnego.

Od orzeczenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego skarżąca wniosła skargę kasacyjną, w całości zaskarżając wyrok sądu I instancji. W skardze kasacyjnej skarżąca podniosła szereg zarzutów, wskazując na naruszenie przepisów postępowania, to jest art. 3 § 1 w zw. z art. 141 § 4 w zw. z art. 133 § 1 w zw. z art. 145 § 1 pkt 1 lit. c ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 roku — Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁴ w zw. z art. 7 i art. 77 § 1 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 roku — Kodeks postępowania administracyjnego⁵ w zakresie ustalenia nieprawidłowego stanu faktycznego w sprawie. Ponadto skarżąca pod-

² Ustawa z dnia 28 listopada 2014 roku — Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 463 ze zm.); dalej: p.a.s.c.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.); dalej: Konstytucja RP.

⁴ Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 roku — Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2325 ze zm.); dalej: p.p.s.a.

⁵ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 roku — Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 256 ze zm.); dalej: k.p.a.

niosła szereg zarzutów prawa materialnego, między innymi o błędną wykładnię art. 104 ust. 5 p.a.s.c., a także błędne zastosowanie art. 107 pkt 3 p.a.s.c. w zw. z art. 7 ustawy z dnia 4 lutego 2011 roku — Prawo prywatne międzynarodowe⁶, polegające na uznaniu, że dokonanie transkrypcji aktu urodzenia byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej zrekonstruowanymi w oparciu o art. 18 Konstytucji RP. W dalszej kolejności skarżąca zarzucała naruszenie art. 72 ust. 1 w zw. z art. 47 w zw. z art. 34 ust. 1 Konstytucji RP polegające na braku należytego uwzględnienia w toku postępowania obowiązku poszanowania zasady ochrony praw dziecka (art. 8 w zw. z art. 14 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁷) poprzez naruszenie prawa do prywatności, a także naruszenie Konwencji o Prawach Dziecka⁸ oraz Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁹ i Karty Praw Podstawowych¹⁰.

W toku postępowania przed Naczelnym Sądem Administracyjnym, na podstawie art. 14 ustawy z dnia 15 lipca 1987 roku o Rzeczniku Praw Obywatelskich¹¹, do sprawy przystąpił Rzecznik Praw Obywatelskich, przedstawiając obszerną argumentację popierającą stanowisko skarżącej i wnosząc o uchylenie zaskarżonego wyroku. Udział w sprawie zgłosił również Prokurator Generalny, który z kolei wnosił o oddalenie skargi kasacyjnej, podnosząc, że zaskarżony wyrok odpowiada prawu. W związku z istniejącą wówczas rozbieżnością orzecznictwa sądów administracyjnych w zakresie dopuszczalności transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice wpisane zostały osoby tej samej płci i wykształcenia się dwóch zasadniczych linii orzeczniczych, przedmiotowa sprawa została przekazana do rozpoznania powiększonemu składowi Naczelnego Sądu Administracyjnego, który w składzie siedmiu sędziów podjął głosowaną uchwałę, wskazując, że na gruncie polskiego porządku prawnego niedopuszczalna jest transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia, w którym jako rodzice wpisane są osoby tej samej płci.

⁶ Ustawa z dnia 4 lutego 2011 roku — Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792 ze zm.); dalej: p.p.m.

⁷ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku (Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284); dalej: EKPCz.

⁸ Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku (Dz.U. z 1991 r. nr 120, poz. 526); dalej: Konwencja o Prawach Dziecka.

⁹ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana z 2016 roku — Dz.Urz. UE z 2016 r., C 202); dalej: TFUE.

¹⁰ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE z 2012 r., C 326).

¹¹ Ustawa z dnia 15 lipca 1987 roku o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2020 r. poz. 627); dalej: ustawa o RPO.

ANALIZA STANU PRAWNEGO

Przed szczegółową analizą argumentacji przytoczonej w uzasadnieniu orzeczenia Naczelnego Sądu Administracyjnego należy w pierwszej kolejności pochylić się nad samą instytucją transkrypcji zagranicznego aktu stanu cywilnego. Zgodnie z art. 104 ust. 2 p.a.s.c. transkrypcja polega na wiernym i literalnym przeniesieniu treści zagranicznego dokumentu stanu cywilnego zarówno językowo, jak i formalnie, bez żadnej ingerencji w pisownię imion i nazwisk wskazanych w nim osób. W doktrynie dominuje koncepcja „reprodukcyjnego” charakteru transkrypcji¹², co oznacza, że jest ona jedynie powieleniem zagranicznego aktu stanu cywilnego w polskim rejestrze i nie stanowi uznania stosunku, którego istnienie stwierdza zagraniczny akt stanu cywilnego¹³. Należy przy tym podkreślić, że akt stanu cywilnego sporządzony za granicą stanowi wyłączny dowód zdarzeń w nim stwierdzonych także wtedy, gdy nie został wpisany do polskich ksiąg stanu cywilnego¹⁴. Treść zagranicznego dokumentu stanu cywilnego przenosi się do rejestru stanu cywilnego w formie czynności materialno-technicznej, zamieszczając stosowną adnotację o transkrypcji w akcie stanu cywilnego (art. 105 p.p.s.a.), jednak sama transkrypcja jest czynnością o charakterze deklaratoryjnym i nie wiąże się z nią żaden skutek o charakterze konstytutywnym¹⁵, jak również sam fakt dokonania transkrypcji nie jest równoznaczny z uznaniem stosunku prawnego stwierdzonego w zagranicznym akcie¹⁶.

W polskim porządku prawnym wyróżnić można transkrypcję fakultatywną oraz obligatoryjną i to właśnie ta ostatnia będzie przedmiotem dalszych analiz. W myśl art. 104 ust. 5 p.p.s.a. transkrypcja jest obligatoryjna dla obywatela polskiego, którego dotyczy zagraniczny dokument stanu cywilnego w trzech sytuacjach: 1) gdy posiada on potwierdzający wcześniejsze zdarzenie akt stanu cywilnego sporządzony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i żąda dokonania czynności z zakresu rejestracji stanu cywilnego, 2) gdy ubiega się o polski dokument tożsamości lub 3) gdy ubiega się o nadanie numeru PESEL. W mojej ocenie to właśnie przytoczony powyżej przepis prawny stanowi kluczowy argument przemawiający za nietrafnością stanowiska Naczelnego Sądu Administracyjnego, który w glosowanej uchwale zajął stanowisko, że prawidłowa wykładnia art. 104 ust. 5 p.a.s.c. nie może uzależniać uzyskania przez obywatela polskiego dokumentu tożsamości albo numeru PESEL od uprzedniego dokonania transkrypcji zagranicznego

¹² J. Litwin, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1961, s. 522.

¹³ M. Zachariasiewicz, *Transkrypcja aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 111, 2019, s. 148.

¹⁴ Zob. uchwała SN z dnia 20 listopada 2012 roku, III CZP 58/12.

¹⁵ P. Wypych, *Charakter prawny transkrypcji aktu stanu cywilnego sporządzonego za granicą*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, nr 1, s. 196.

¹⁶ J. Gajda, *Transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice zostały wpisane więcej niż dwie osoby*, „Prawo i Więź” 2020, nr 2, s. 36.

aktu stanu cywilnego. W uzasadnieniu uchwały Naczelny Sąd Administracyjny argumentuje swoje stanowisko tym, że zarówno ustawa z dnia 13 lipca 2006 roku o dokumentach paszportowych¹⁷, ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych¹⁸, jak i ustawa z dnia 24 września 2010 roku o ewidencji ludności¹⁹ nie przewidują obowiązku transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka przed otrzymaniem danego dokumentu bądź przed nadaniem numeru PESEL, całkowicie ignorując *de facto* wykładnię literalną art. 104 ust. 5 p.a.s.c. W tym miejscu konieczne jest odwołanie się do genezy instytucji obligatoryjnej transkrypcji zagranicznych aktów stanu cywilnego, nieistniejącej przed uchwaleniem obowiązującej ustawy z dnia 28 listopada 2014 roku — Prawo o aktach stanu cywilnego, która weszła do polskiego porządku prawnego 1 marca 2015 roku. Intencja prawodawcy w tym zakresie była bowiem jednoznaczna, co wprost wynika z uzasadnienia do projektu ustawy, gdzie wskazuje się, że

poza dotychczasową fakultatywną transkrypcją, projekt ustawy wprowadza tryb obligatoryjny dokonania transkrypcji dokumentu [...]. Zatem w każdym przypadku ubiegania się o dowód osobisty lub numer PESEL konieczna będzie transkrypcja zagranicznego dokumentu stanu cywilnego, niezależnie, czy osoba posiada, czy też nie, wcześniejsze polskie akty stanu cywilnego²⁰.

Celem ustawodawcy było zatem doprowadzenie do sytuacji, w której dane z rejestru PESEL będą odnotowywane tylko w oparciu o polskie akty stanu cywilnego posiadające rękojmię prawidłowości danych w nich zawartych, co miało zapobiegać sytuacji nadawania numeru PESEL lub wydawania dowodu osobistego w oparciu o dane niepoprawne lub niekompletne²¹ wynikające z zagranicznych aktów stanu cywilnego. W przeszłości taki stan rzeczy powodował bowiem szereg komplikacji.

Dowód osobisty i paszport to jedyne przysługujące obywatelowi polskiemu dokumenty, które poświadczają tożsamość i posiadanie obywatelstwa polskiego, przy czym ich wydanie uzależnione jest od uprzedniego dokonania transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka. Brak takiej transkrypcji (jak w analizowanej sprawie) bezsprzecznie prowadzi jednak do naruszenia prawa dziecka (a później dorosłego człowieka) do obywatelstwa ze wszystkimi konsekwencjami z tego wynikającymi. Zgodnie z art. 34 ust. 1 Konstytucji RP polskie obywatelstwo nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi

¹⁷ Ustawa z dnia 13 lipca 2006 roku o dokumentach paszportowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 617); dalej: ustawa o dokumentach paszportowych.

¹⁸ Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych (Dz.U. z 2020 r. poz. 332); dalej: ustawa o dowodach osobistych.

¹⁹ Ustawa z dnia 24 września 2010 roku o ewidencji ludności (Dz.U. z 2019 r. poz. 1397); dalej: ustawa o ewidencji ludności.

²⁰ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy z dnia 28 listopada 2014 roku — Prawo o aktach stanu cywilnego, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2620> (dostęp: 16.11.2021).

²¹ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy z dnia 28 listopada 2014 roku — Prawo o aktach stanu cywilnego, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2620> (dostęp: 16.11.2021).

(*ius sanguinis*)²², co nie wyklucza jednak innych sposobów nabycia obywatelstwa szczegółowo uregulowanych w ustawie z dnia 2 kwietnia 2009 roku o obywatelstwie polskim²³. W analizowanym stanie faktycznym małoletni bez wątpienia nabył obywatelstwo polskie z mocy prawa, gdyż kobieta wskazana w akcie urodzenia jako jego matka posiadała polskie obywatelstwo (zresztą kobieta wskazana w akcie urodzenia jako drugi rodzic również była Polką)²⁴. Z faktu tego nie wynikały jednak w istocie żadne prawa dla dziecka, bowiem małoletni nie mógł uzyskać ani dowodu osobistego, ani polskiego paszportu, mimo że oba te dokumenty stosownie do przepisów ustawy o dowodach osobistych oraz ustawy o dokumentach paszportowych nie tylko stwierdzają tożsamość ich posiadacza, ale także poświadczają obywatelstwo polskie, a samo uprawnienie do ich posiadania przysługuje wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej Polskiej. Mając na względzie powyższe, nie trudno więc wyobrazić sobie sytuację, w której — w przypadku braku posiadania obywatelstwa innego państwa — osoba, której odmówiono transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia, funkcjonowałaby *de facto* jako bezpaństwowiec, nie mogąc między innymi podróżować czy korzystać ze swobody przepływu osób w ramach Unii Europejskiej²⁵.

Z pola widzenia nie należy tracić również faktu, że posiadanie polskiego obywatelstwa to nie tylko kwestie czysto formalne związane z wydaniem dokumentów. Obywatelstwo ma kluczowe znaczenie w kontekście ukształtowania całego statusu prawnego jednostki związanego z ogółem przyznanych jej praw, wolności i obowiązków²⁶ wynikających właśnie ze sformalizowanego stosunku przynależności jednostki do państwa. Zależność ta przejawia się na wielu płaszczyznach życia codziennego, jak choćby w dostępie do polskiego systemu opieki zdrowotnej czy krajowego systemu oświaty. Nie sposób zgodzić się z wyrażonym w omawianej uchwale dość jednoznacznym stanowiskiem Naczelnego Sądu Administracyjnego, że w przypadku odmowy wydania obywatelowi polskiemu dowodu osobistego czy paszportu z powodu braku wcześniejszego przedłożenia transkrypcji zagranicznego aktu stanu cywilnego, jednostce (wnioskodawcy) przysługuje skarga na bezczynność organu bądź skarga na decyzję administracyjną odmawiającą wydania dowodu osobistego lub paszportu. Powyższe stanowisko Naczelnego Sądu Administracyjnego, w mojej ocenie całkowicie chybione, wynika z błędnego uznania, że dla wydania dokumentów tożsamości nie jest koniecz-

²² B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012, s. 351.

²³ Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 roku o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2020 r. poz. 347); dalej: ustawa o obywatelstwie polskim.

²⁴ Choć art. 34 Konstytucji RP mówi o nabyciu obywatelstwa przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi, to art. 14 ustawy o obywatelstwie polskim precyzuje, że dla nabycia obywatelstwa polskiego wystarczające jest posiadanie go tylko przez jednego z rodziców.

²⁵ Pismo procesowe Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 18 czerwca 2018 roku złożone do Naczelnego Sądu Administracyjnego w sprawie pod sygn. akt II OSK 2552/16, <https://www.rpo.gov.pl> (dostęp: 16.11.2021).

²⁶ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.

na transkrypcja zagranicznego aktu stanu cywilnego (co uzasadniałoby złożenie wskazanych wyżej skarg). Pogląd taki jest jednak sprzeczny nie tylko z treścią art. 104 ust. 5 p.p.s.a., ale również z wieloletnią i powszechną praktyką organów administracyjnych, co winno być znane sądowi jako okoliczność notoryjna. Negatywnie należy również ocenić brak wypowiedzi Naczelnego Sądu Administracyjnego w kwestii faktycznego statusu prawnego jednostki, która z jednej strony posiada polskie obywatelstwo nabyte z mocy prawa, lecz nie może w żaden sposób się nim wylegitymować²⁷ i korzystać z wynikających zeń dobrodziejstw. Sytuacja taka prowadzi niewątpliwie do poważnych trudności, z jakimi będą musieli się borykać obywatele polscy będący dziećmi par jednopłciowych we wszystkich codziennych okolicznościach życiowych, w których polskie prawo lub praktyka uznaje za konieczne legitymowanie się polskimi dokumentami tożsamości²⁸.

Kolejnym argumentem, który w ocenie Naczelnego Sądu Administracyjnego uzasadnia odmowę transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice zostały wpisane osoby tej samej płci, jest ochrona porządku publicznego. Zgodnie bowiem z art. 107 p.a.s.c. kierownik urzędu stanu cywilnego odmawia dokonania transkrypcji w sytuacji, gdyby była ona sprzeczna z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Naczelny Sąd Administracyjny w uchwale przywołał również art. 7 p.p.m. będący swoistym zabezpieczeniem przed skutkami zastosowania obcego prawa przewidującego rozwiązanie sprzeczne z wartościami akceptowanymi w polskim porządku prawnym. W tym miejscu należy jednak wyrazić poważną wątpliwość co do możliwości odmowy transkrypcji zagranicznego aktu stanu cywilnego ze względu na przesłankę ochrony porządku publicznego w sytuacji, gdy obowiązujące prawo przewiduje obligatoryjną transkrypcję aktu stanu cywilnego, z której wynika dla jednostki szereg uprawnień związanych z faktem posiadania polskiego obywatelstwa. Ponadto należy pamiętać, że klauzula porządku publicznego jako instrument szczególny winna być stosowana jedynie w wyjątkowych sytuacjach i zawsze w odniesieniu do konkretnego stanu faktycznego²⁹, przy czym zagrożenie porządku publicznego powinno być zawsze realne i poważne oraz winno dotyczyć jednego z podstawowych interesów społeczeństwa³⁰. Jakkolwiek Naczelny Sąd Administracyjny w głosowanej uchwale uznaje, że obligatoryjność transkrypcji nie wyłącza możliwości zastosowania przesłanek odmowy transkrypcji wskazanych w art. 107 p.p.s.a, to w mojej ocenie nie sposób w ogóle zgodzić się z argumentacją Sądu w zakresie wskazania wartości wymagających ochrony w sprawie, która legła u podstaw wydania komentowanego orzeczenia. W uzasadnieniu uchwały podkreśla się, że skutki transkrybowania aktu urodzenia, w którym jako rodzice

²⁷ Zob. wyrok WSA w Poznaniu z dnia 5 kwietnia 2018 roku, II SA/PO 1169/17.

²⁸ M. Zachariasiewicz, *op. cit.*, s. 154.

²⁹ E. Przyśliwska-Urbaneck, [w:] *Kolizyjne i procesowe aspekty prawa rodzinnego*, red. J. Gołaczyński, W. Popiołek, Warszawa 2019.

³⁰ Zob. wyrok NSA z dnia 10 października 2018 roku, II OSK 2552/16.

wskazane są osoby tej samej płci, są nie do pogodzenia z zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, przez co należy rozumieć fundamentalne zasady ustroju społeczno-politycznego państwa, a więc zasady konstytucyjne oraz naczelną zasadę rządzącą poszczególnymi dziedzinami prawa (cywilnego, gospodarczego, rodzinnego, a także procesowego)³¹. W ocenie Naczelnego Sądu Administracyjnego w analizowanej sprawie konieczna jest ochrona małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny, a także rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa, co znajduje swoją podstawę prawną w art. 18 Konstytucji RP formułującym tak zwaną konstytucyjną zasadę ochrony rodziny³². W mojej ocenie nie sposób jednak zgodzić z głównym argumentem Naczelnego Sądu Administracyjnego, który wskazuje w uzasadnieniu, że polskie prawo nie zna instytucji „rodziców jednopłciowych” i nie przyznaje związkom partnerskim praw rodzicielskich, a sama transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia, w którym jako rodzice wpisane zostały osoby tej samej płci, spowodowałaby zagrożenie dla spójności całego systemu prawa rodzinnego w Polsce.

Zwolennicy głosowanego orzeczenia Naczelnego Sadu Administracyjnego wskazują przy okazji powyższej argumentacji, że transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia, w którym jako rodziców dziecka wskazano dwie osoby tej samej płci, doprowadzi do legalizacji związków partnerskich (w tym jednopłciowych) w Polsce, co miałyby być niezgodne z Konstytucją RP i naruszać porządek publiczny. Argument ten w mojej ocenie jest całkowicie nietrafiony z kilku powodów. Pomijając fakt wadliwej nomenklatury³³ oraz kwestię zgodności bądź niezgodności instytucjonalizacji związków partnerskich z Konstytucją RP³⁴, z całą stanowczością podkreślić należy, że transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia, w którym jako rodziców dziecka wskazano dwie osoby tej samej płci, nie jest przecież transkrypcją zagranicznego aktu małżeństwa bądź dokumentu potwierdzającego pozostawanie w związku partnerskim, która to instytucja jest nieznaną polskiemu porządkowi prawnemu. Wpisy w księgach stanu cywilnego nie wywołują żadnych konsekwencji materialnoprawnych³⁵ i nie powinno budzić najmniejszych wątpliwości, że transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia dotyczy tylko i wyłącznie tego aktu stanu cywilnego i nie powoduje żadnych skutków prawnych dla innych stosunków prawnych potwierdzonych innymi zagranicznymi aktami stanu cywilnego, jak również nie powoduje ich automatycznej transkrypcji. Innymi słowy, transkrypcja zagranicznego aktu stanu cywilnego dotyczy tylko zdarzenia z transkrybowanego aktu cywilnego i nie rozszerza się na akty stanu cywilnego

³¹ Zob. wyrok WSA w Gliwicach z 6 kwietnia 2016 roku, II SA/GI 1157/15.

³² *Prawo rodzinne w dobie przemian*, red. P. Kasprzyk, P. Wiśniewski, Lublin 2009, s. 51.

³³ Powinno mówić się o instytucjonalizacji, nie zaś legalizacji związków partnerskich.

³⁴ Zob. E. Łętowska, J. Woleński, *Instytucjonalizacja związków partnerskich a Konstytucja RP z 1997 r.*, „Państwo i Prawo” 2013, nr 6, s. 15–40.

³⁵ M. Wojewoda, *Zaświadczenie o stanie cywilnym a małżeństwa jednopłciowe i związki partnerskie zawierane za granicą*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2015, nr 3, s. 721.

dokumentujące inne zdarzenia, które nawet tylko pośrednio powiązane są z treścią transkrybowanego dokumentu stanu cywilnego.

W tym miejscu należy się odwołać również do zagadnienia, które zostało omówione tylko na marginesie uchwały, a które moim zdaniem jest niezwykle istotne w przedmiotowej sprawie. Naczelny Sąd Administracyjny pominął niemal całkowicie rozważania dotyczące ochrony konstytucyjnych praw małoletniego, podczas gdy zgodnie z art. 72 Konstytucji Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka³⁶, co nakłada na organy władzy publicznej szeroki zakres obowiązków³⁷. Konstytucyjna zasada ochrony dobra dziecka wyraża preferencję dla kształtowania mechanizmów filiacyjnych³⁸ w sposób umożliwiający ustalenie relacji rodzinnych małoletniego, a więc także tożsamości dziecka. W mojej ocenie odmowa transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia tylko z tego powodu, że w dokumencie stanu cywilnego jako rodzice zostały wpisane osoby tej samej płci nie ma nic wspólnego z prymatem zasady dobra dziecka³⁹, która stanowi konstytucyjną klauzulę generalną. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego⁴⁰ nakaz ochrony dobra dziecka stanowi nadrzędną zasadę nie tylko prawa rodzinnego, ale całego systemu polskiego prawa i to właśnie tej zasadzie winny być podporządkowane wszelkie inne regulacje, także te dotyczące transkrypcji zagranicznych aktów urodzenia.

W zakresie poszanowania praw dzieci odnotować należy również obowiązek spoczywający na Rzeczypospolitej Polskiej, którego źródłem jest prawo międzynarodowe, a które zgodnie z art. 9 Konstytucji RP powinno być w pełni respektowane przez polskie władze państwowe⁴¹. W sferze ochrony praw dziecka Polska zobowiązana jest do przestrzegania wiążących ją międzynarodowych aktów prawnych traktujących o prawach dzieci, w tym między innymi Konwencji o Prawach Dziecka oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, które to konwencje zostały przez Rzeczpospolitą Polską ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie, przy czym zgodnie z art. 91 ust. 3 Konstytucji RP mają one pierwszeństwo stosowania, jeżeli nie da się ich pogodzić z przepisami ustaw⁴². To właśnie art. 3 ust. 1 Konwencji o Prawach Dziecka stanowi, że we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, a podejmowanych przez publiczne lub prywatne

³⁶ *Konstytucja RP*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.

³⁷ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 86.

³⁸ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019, s. 242.

³⁹ M. Zachariasiewicz ujmuje to wprost: „W mojej ocenie jest coś niemoralnego w systemie prawnym, który odmawia możliwości uzyskania dokumentu tożsamości własnym obywatelom tylko z tego powodu, że mieli to »nieszczęście« urodzić się w rodzinie tworzonej przez parę jednopłciową bądź być przez taką parę przysposobionym” (M. Zachariasiewicz, *op. cit.*, s. 154).

⁴⁰ Zob. wyrok TK z dnia 28 kwietnia 2003 roku, K 18/02, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego A” 2003, nr 4, poz. 32.

⁴¹ *Komentarz. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014, s. 22.

⁴² L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2018, s. 165.

instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka (zasada priorytetu dobra dziecka). W dalszych przepisach Konwencja stanowi o zakazie dyskryminacji ze względu między innymi na status prawny rodziców dziecka oraz nakłada na państwa-strony konwencji obowiązek poszanowania prawa dziecka do zachowania jego tożsamości (w tym obywatelstwa), nazwiska oraz stosunków rodzinnych. Przywołane postanowienia Konwencji o Prawach Dziecka pozwalają bez wątplenia stwierdzić, że odmowa transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka ze względu na status prawny jego rodziców stanowi przejaw zakazanej przez konwencję dyskryminacji, gdyż gdyby chłopiec urodził się w rodzinie tworzonej przez parę różnej płci, jego akt urodzenia transkrybowanyby bez przeszkód. W moim przekonaniu Naczelny Sąd Administracyjny w głosowanym wyroku całkowicie pominął zasadę, zgodnie z którą poszanowanie praw dziecka powinno zawsze stanowić główną wytyczną decyzji władz publicznych⁴³, tym bardziej, że dziecko któremu odmówiono transkrypcji aktu urodzenia, znajduje się w sytuacji niepewności co do swojego statusu prawnego i pochodzenia.

W tym miejscu należy odnotować, że podobne sprawy w kontekście naruszenia art. 8 EKPCz (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) stanowiły już przedmiot analizy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPCz), który jednoznacznie opowiedział się za zakazem dyskryminacji i obowiązkiem poszanowania przez władze publiczne życia prywatnego i rodzinnego dziecka⁴⁴. To właśnie życie rodzinne, rozumiane jako faktycznie występujące więzi międzyludzkie⁴⁵ będące pewną częścią życia prywatnego, powinno znajdować się pod szczególną ochroną państwa, które — przy jednoczesnej niedopuszczalnej ingerencji władzy publicznej w tę sferę — posiada w tym zakresie także pewne pozytywne obowiązki⁴⁶. Choć nie sposób podać kompletnej definicji prawa do prywatności oraz wymienić enumeratywnie jego wszystkich składowych⁴⁷, w doktrynie wskazuje się, że prawo to jest immanentnie związane z dobrami osobistymi⁴⁸

⁴³ W Komentarzu Ogólnym nr 14/2013 do Konwencji o Prawach Dziecka, Komitet Praw Dziecka wskazuje, że art. 3 Konwencji Praw Dziecka formułujący koncepcję najlepiej pojętego interesu dziecka nakłada na organy władzy państwowej obowiązek takiego działania, które zapewni pełne i skuteczne przestrzeganie wszystkich praw zawartych w Konwencji, co z kolei zagwarantuje dziecku holistyczny rozwój.

⁴⁴ Tak między innymi wyrok ETPCz z dnia 26 czerwca 2014 roku w sprawie *Menesson przeciwko Francji*, skarga nr 665192/11; wyrok ETPCz z dnia 26 czerwca 2014 roku w sprawie *Labasse przeciwko Francji*, skarga nr 65941/11; wyrok ETPCz z dnia 21 lipca 2016 roku w sprawie *Foulon i Bouvet przeciwko Francji*, skargi nr 9063/14 i 10410/14.

⁴⁵ W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *Prawa człowieka*, Warszawa 2018, s. 185.

⁴⁶ *Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów*, red. M. Zubik, Warszawa 2008, s. 258.

⁴⁷ K. Degórska, *Prawo do ochrony życia prywatnego i rodzinnego*, [w:] *Prawa i wolności I i II generacji*, red. A. Florcza, B. Bolechów, Toruń 2006, s. 147.

⁴⁸ A. Banaszewska, *Prawo do prywatności we współczesnym świecie*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2013, nr 13, s. 127.

i wyraża się przede wszystkim właśnie w prawie do prowadzenia własnego życia przy minimum ingerencji⁴⁹ zarówno ze strony państwa, jak i innych jednostek. Nie można przy tym tracić z pola widzenia, że w orzecznictwie ETPCz życie rodzinne pojmowane jest w szeroki sposób, co odpowiada rozwojowi współczesnych społeczeństw i zdecydowanie wykracza poza pojęcie tak zwanej tradycyjnej rodziny.

Wydaje się nie ulegać wątpliwości, że dziecko któremu odmówiono transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia znajduje się w sytuacji niepewności związanej ze swoim statusem prawnym przy jednoczesnym nierozpoznawaniu przez porządek prawny państwa więzi łączącej go z rodzicami wskazanymi w akcie urodzenia. W mojej ocenie nie sposób zgodzić się ze stanowiskiem Naczelnego Sąd Administracyjny przedstawionym w uzasadnieniu omawianej uchwały, że przywołane w nim orzecznictwo ETPCz nie dotyczy zagadnienia, w przedmiocie którego Naczelny Sąd Administracyjny podjął uchwałę, a w związku z tym brak jest jakiegokolwiek uzasadnienia dla powoływania się na nie przez skarżącą. O ile można zgodzić się z taką tezą w zakresie przywołanego w uzasadnieniu uchwały wyroku ETPCz z dnia 14 grudnia 2017 roku w sprawie *Orlandi et al.* przeciwko Włochom⁵⁰, które dotyczyło odmowy uznania prawnego związków osób tej samej płci zawartych za granicą, o tyle Europejski Trybunał Praw Człowieka w wielu swoich orzeczeniach podkreślał, że kiedy w grę wchodzi dobro dziecka, to jego interes musi przeważać i determinować treść rozstrzygnięcia⁵¹. W mojej ocenie dalece nieuprawnione pozostają również twierdzenia Naczelnego Sądu Administracyjnego, że odmowa transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka nie może powodować odpowiedzialności państwa za naruszenie EKPCz.

UWAGI KOŃCOWE

Rola transkrypcji zagranicznych aktów stanu cywilnego w Polsce budzi obecnie wątpliwości natury prawnej w zakresie tego, czy sprowadza się ona jedynie do ujawnienia zagranicznych aktów w Polsce bez względu na ich treść, czy podczas transkrypcji konieczne i zasadne jest również badanie samej treści danego aktu, który powinien w pełni odpowiadać zasadom porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Bezspornym w przedmiotowej sprawie pozostaje to, że mimo posiadania przez nietranskrybowane zagraniczne akty stanu cywilnego mocy prawnej równej polskim aktom stanu cywilnego, brak transkrypcji rodzi szereg niedających się usunąć niedogodności dla polskiego obywatela, który nie może choćby uzyskać polskich dokumentów tożsamości, co prowadzi z kolei do

⁴⁹ M. Safjan, *Prawo do ochrony życia prywatnego*, „Szkola Praw Człowieka” 1998, nr 4, s. 71.

⁵⁰ Zob. wyrok ETPCz z dnia 14 grudnia 2017 roku w sprawie *Orlandi et al.* przeciwko Włochom, skargi nr 26431/12, 26742/12, 44057/12 i 60088/12.

⁵¹ Zob. decyzja ETPCz w sprawie *M.* przeciwko Niemcom z dnia 4 marca 1987 roku, skarga nr 12411/86.

dalszych ograniczeń w zakresie korzystania z praw obywatelskich. W mojej ocenie konieczne jest zainicjowanie prac legislacyjnych dążących do nowelizacji ustawy z dnia 28 listopada 2014 roku — Prawo o aktach stanu cywilnego poprzez zniesienie instytucji transkrypcji obligatoryjnej i nadawanie numeru PESEL, jak również wydawanie polskim obywatelom legitymującym się zagranicznymi aktami stanu cywilnego dokumentów tożsamości bez wymogu transkrypcji aktów stanu cywilnego. Nie można przy tym zapominać o rozwoju porządków prawnych innych państw, bowiem coraz częściej dochodzić będzie do sytuacji podobnych do tej w analizowanym orzeczeniu, w których w pełni zrozumiałe jest oczekiwanie przez polskich obywateli działania władz państwowych na rzecz ich dobra oraz zgodnie z ich najlepiej pojętym interesem. Dalece niekorzystna i niepożądana jest także sytuacja kwestionowania tożsamości małoletniego w postaci relacji z jednym z rodziców, co narusza prawo do prywatności i życia rodzinnego.

COMMENTARY TO THE RESOLUTION OF THE SUPREME ADMINISTRATIVE COURT OF DECEMBER 2ND 2019, II OPS 1/19

Summary

The commentary concerns the resolution of the Supreme Administrative Court of 2 December 2019, relating to the transcription of a foreign child's birth certificate, in which persons of the same sex are registered as parents. This issue sparks a controversy and legal problems due to the fact that in Poland, same-sex marriages or partner relationships are not recognised. The glossed ruling of the Supreme Administrative Court refused to transcribe foreign birth certificates of the children of same sex couples, which denied those children, who are Polish citizens, the possibility to obtain Polish documents confirming their citizenship (such as a passport or ID), which violates their civil rights. The author submits that the judgment of the Supreme Administrative Court is in contrary to the domestic legal order as well as international law.

Keywords: transcription of foreign birth certificate, civil status registry, public policy clause, cross-border relationship, homosexual couples

BIBLIOGRAFIA

AKTY PRAWNE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.).

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku (Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284).

Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku (Dz.U. z 1991 r. nr 120, poz. 526).

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 roku — Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 256).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku — Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359).
Ustawa z dnia 15 lipca 1987 roku o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2020 r. poz. 627).
Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 roku — Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2325).
Ustawa z dnia 13 lipca 2006 roku o dokumentach paszportowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 617).
Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 roku o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2020 r. poz. 347).
Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych (Dz.U. z 2020 r. poz. 332).
Ustawa z dnia 24 września 2010 roku o ewidencji ludności (Dz.U. z 2019 r. poz. 1397).
Ustawa z dnia 4 lutego 2011 roku — Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792).
Ustawa z dnia 28 listopada 2014 roku — Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 463).
Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana z 2016 roku — Dz.Urz. UE z 2016 r., C 202).

ORZECZNICTWO

Decyzja ETPCz w sprawie M. przeciwko Niemcom z dnia 4 marca 1987 roku, skarga nr 12411/86.
Uchwała SN z dnia 20 listopada 2012 roku, III CZP 58/12.
Wyrok ETPCz z dnia 26 czerwca 2014 roku w sprawie Labasse przeciwko Francji, skarga nr 65941/11.
Wyrok ETPCz z dnia 26 czerwca 2014 roku w sprawie Mennesson przeciwko Francji, skarga nr 665192/11.
Wyrok ETPCz z dnia 21 lipca 2016 roku w sprawie Foulon i Bouvet przeciwko Francji, skargi nr 9063/14 i 10410/14.
Wyrok TK z dnia 28 kwietnia 2003 roku, K 18/02.
Wyrok WSA w Gliwicach z 6 kwietnia 2016 roku, II SA/Gl 1157/15.
Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 5 kwietnia 2018 roku, II SA/PO 1169/17.
Wyrok NSA z dnia 10 października 2018 roku, II OSK 2552/16.

LITERATURA

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012.
Banaszewska A., *Prawo do prywatności we współczesnym świecie*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2013, nr 13.
Brzozowski W., Krzywoń A., Wiącek M., *Prawa człowieka*, Warszawa 2018.
Degórska K., *Prawo do ochrony życia prywatnego i rodzinnego*, [w:] *Prawa i wolności I i II generacji*, red. A. Florcza, B. Bolechów, Toruń 2006.
Gajda J., *Transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice zostały wpisane więcej niż dwie osoby*, „Prawo i Więzy” 2020, nr 2.
Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2018.
Kolizyjne i procesowe aspekty prawa rodzinnego, red. J. Gołaczyński, W. Popiołek, Warszawa 2019.
Komentarz. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014.
Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów, red. M. Zubik, Warszawa 2008.
Konstytucja RP, t. 1. *Komentarz. Art. 1–86*, red. M. Safjan, M. Bosek, Warszawa 2016.
Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. P. Tuleja, Warszawa 2019.
Litwin J., *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1961.
Łętowska E., Woleński J., *Instytucjonalizacja związków partnerskich a Konstytucja RP z 1997 r.*, „Państwo i Prawo” 2013, nr 6.
Prawo rodzinne w dobie przemian, red. P. Kasprzyk, P. Wiśniewski, Lublin 2009.

-
- Safjan M., *Prawo do ochrony życia prywatnego*, „Szkola Praw Czlowieka” 1998, nr 4.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Wojewoda M., *Zaświadczenie o stanie cywilnym a małżeństwa jednopłciowe i związki partnerskie zawierane za granicą*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2015, nr 3.
- Wypych P., *Charakter prawny transkrypcji aktu stanu cywilnego sporządzonego za granicą*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, nr 1.
- Zachariasiewicz M., *Transkrypcja aktów urodzenia dzieci par jednopłciowych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2019, nr 111.